

НАРИСИ ПРОБЛЕМ ГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ: АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідність подолання виявлених суперечностей зумовлює мету статті, яка присвячена висвітленню сучасного стану, розвитку контролю у практиці та сфері наукових досліджень

Постановка проблеми. Історія контролю показує, що разом із зміною природи господарської діяльності досягається певна стадія розвитку можливостей контролю, яка вимагає зміни методів та видів контролю. Кожна епоха розвитку цивілізації відкриває для себе способи вирішення своїх основних проблем контролю.

Результати контролю на кожному етапі розвитку цивілізації надзвичайно різноманітні: від зауваження працюючому до звільнення керівників, втрати активів фірми, доведення її до банкрутства. Контроль здійснюється людьми, підрозділами компаній і корпорацій, на горищах і в сараях, в лабораторіях і на цехах великих монополіях і ТНК. Не дивлячись на існуючі відмінності в методах і способах здійснення такого контролю, ухвалені управлінських рішень, вироблення заходів попередження втрат майна, тут виявляється багато спільного. Ці спільні риси контролю створюють основу для проведення наукових досліджень його проблем, що обґрунтовують необхідність найбільш раціональної його організації та здійснення в кожній фірмі з метою зміцнення її економіки, збереження майна власника, соціального захисту працюючих.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Важливими джерелами у проведенні дослідження стосовно сучасних тенденцій та перспектив розвитку господарського контролю як науки є напрацювання вітчизняних та зарубіжних учених – Ф.Ф. Бутинця [5], Л. Гомберга [7, 8], А.З. Попова [10], І.П. Русіяна та інших. У їхніх фундаментальних працях розглядалися теоретичні та практичні проблеми створення і функціонування зовнішнього і внутрішнього ГК як системи, порушувались проблеми щодо обґрунтування законів і закономірностей контролю, його категорій та класифікацій, розвитку методології.

Відбулось формування нових підходів до вивчення контролю у системі економічних наук, що виявилось у визначенні структури предметної галузі контролю, де, поряд з теорією і технікою, вперше виділено проблему соціального контролю¹.

Однак, недостатньо досліджене питання особливостей функціонування системи внутрішнього контролю, методики його здійснення та проведення аналітичних досліджень щодо результативності його дії, підготовки відповідних фахівців.

Мета пропонованої статті полягає у розгляді результатів наукового дослідження проблем контролю, що виникли в період реформування економіки України та викладення авторських пропозицій щодо подальших досліджень проблем ГК.

Предмет дослідження або що вивчає контроль. На сьогодні переважна більшість вітчизняних науковців еволюціонують за економіко-фінансовим або правовим напрямом дослідження проблем контролю, створюючи його гібридні системи як засіб інтеграції колишньої традиційної радянської системи обліку і контролю. Не відчують вони, що в недалекому майбутньому контроль може стати

¹ Див. Альфа і омега бухгалтерського обліку або моя болісна несповідь / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП "РУТА", 2007. – 328 с.

повністю внутрішньоелектронним, може повністю вийти за межі одного підприємства і окремої держави, формуючись як зовнішній міжінтернаціональний контроль інтернаціоналізованої економіки. Такі тенденції прослідковуються уже сьогодні. Але слід пам'ятати: людина створила контроль і буде вічно жити з ним.

Кожна епоха має свої проблеми контролю, навколо яких об'єднуються її основні роздуми і вирішення яких, як в теоретичному, так і практичному розумінні, стає необхідністю. У підприємницькій діяльності контроль як одна із функцій управління сьогодні особливо актуальний і непередбачуваний, оскільки в складних соціально-економічних умовах не завжди можливо забезпечити виконання запрограмованих показників через дії багатьох негативних чинників на стан розвитку бізнесу в державі та країнах світу.

Теперішні перетворення в економіці України характеризується активною участю держави в реформах, що проводяться. Такі зміни вимагають всебічного дослідження процесів, що відбуваються в економіці підприємств. Особливе місце в цій ситуації займає господарський контроль. За останні 15 років в економіці України відбулися такі перетворення, які можуть порівнятися з революційними подіями початку ХХ ст. Монополія державної форми власності припинила своє існування, а разом з нею державний контроль став зовсім іншим, змінилась система як зовнішнього так і внутрішнього контролю, їх завдання, функції і принципи. Теорія контролю на шкоду бізнесу, стала відставати від реальної практики.

Контроль, як галузь знань, повинен забезпечувати економічний потенціал суспільства, сприяти більш об'єктивному наданню різних благ для задоволення потреб людей. В цьому проявляється соціальна направленість контролю в новій цивілізації. І справа тут не в одному тільки контексті, що саме впливає на контроль, а і в самому об'ємі контролю, який одночасно і контроль, і облік, аналіз і економіка, фінанси і технологія, держава і політика, мораль і етика. Контроль настільки різноманітний, як і сам процес кругообороту капіталу. Це дуже широке поняття, яке охоплює собою багато функцій і визначень, а також різні види і форми, його здійснення та вплив на результати господарювання, оборонення майна власника, соціальний захист працюючих.

В чистому вигляді немає і бути не може контролю. Він являє собою особливу сферу суспільної діяльності зі своїми законами*, принципами*, категоріями*, проблемами і протиріччями*. На практиці не існує контролю взагалі, а є контроль конкретного змісту і виду, зокрема, господарський, адміністративний, економічний, фінансовий, технічний, екологічний та інші спеціалізовані види. З цього слід розпочинати дослідження господарського контролю.

* Див. статті автора:

Бутинець Т.А. Принципи господарського контролю: суперечності поглядів / Т.А. Бутинець // Вісник Житомирського державного технологічного університету. / Серія: Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – № 1 (47). – С. 18-26.

Бутинець Т.А. Принципи контролю в новій економіці: необхідність застосування / Т.А. Бутинець // Вісник Житомирського державного технологічного університету. / Серія: Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – № 2 (48). – С. 21-27.

Бутинець Т.А. Теорія контролю: необхідність нових підходів / Т.А. Бутинець // Вісник Житомирського державного технологічного університету. / Серія: Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – № 4 (50). – С. 23-28.

Бутинець Т.А. Методологія господарського контролю / Т.А. Бутинець // Облік і фінанси АПК. – Київ, 2010. р – № 3 – С. 92-99.

Бутинець Т.А. Закони та закономірності науки про господарський контроль / Т.А. Бутинець, Ф.Ф. Бутинець // Вісник Житомирського державного технологічного університету. / Серія: Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2011. – № 1(55). – С. 7-11.

Визначення поняття “господарський контроль” як економічної категорії і галузі наукових знань в літературі практично не розглядалось, за винятком окремих оглядів наукових праць. Даній проблемі у 1976 р. присвятив свою працю проф. Ф. Бутинець [5].

Для початку визначимось з самим поняттям “контроль”. На сьогодні існує значна кількість дефініцій цього поняття. Універсальна його дефініція практично відсутня і її не може бути тому, що цей термін досить багатогранний. Як правило, контроль асоціюється з владою, командуванням, прагненням (це радянська методика), “зловити”, “викрити”, “схопити”, що спотворює головний зміст функції контролю. Контроль є однією із загальних функцій менеджменту, тобто спеціалізованим видом управлінської діяльності, його здійснюють всі без винятку фахівці (функціональний контроль). Ця функція набагато ширша за контроль (перевірку) як виду адміністративної діяльності і охоплює собою активну діяльність всіх працюючих на фірмі менеджерів. Контролювати – не означає віддавати накази співробітникам. Це, швидше процедура, що передбачає оцінку виконання запланованих заходів і виконання потреб внутрішнього і зовнішнього середовища. В кризових умовах значення контролю на порядок підвищується. Причинами цього є значимість фінансових і соціальних втрат при невдалих результатах господарювання.

Контроль (від франц. controle – перевірка) – аналітична функція управління, яка здійснюється суб’єктом управління, комплекс заходів зі спостереження за підготовкою, фактичним станом справ фірми, ухваленням і ходом реалізації управлінських рішень (рис. 1).

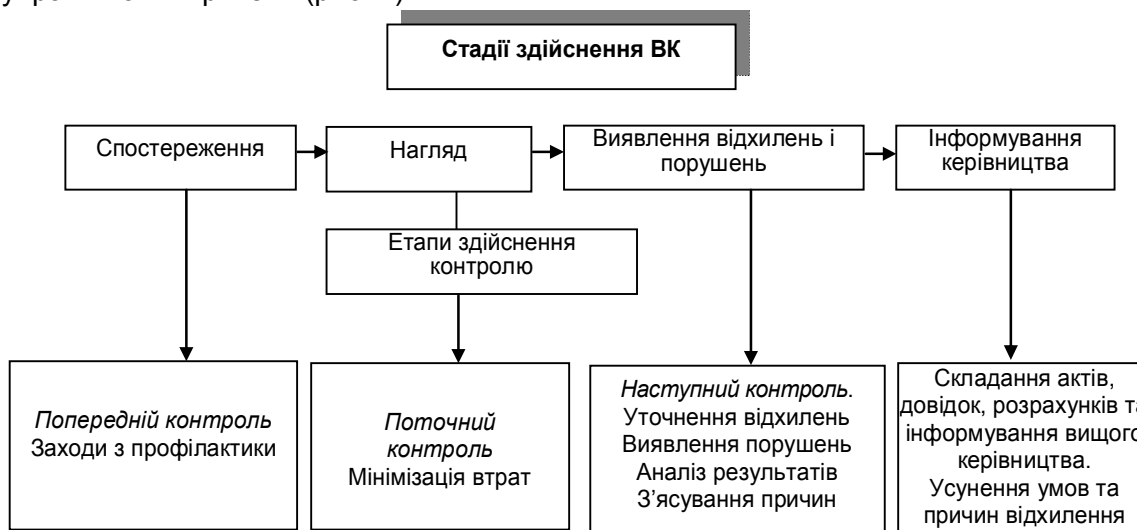

Рис. 1. Внутрішній контроль господарських операцій за функціональним розподілом обов’язків

Контроль необхідно розуміти як специфічну діяльність з виявлення відхилень від діючих законів функціонування суб’єкта господарювання. Відхилення, викликане різними причинами, фіксується, оцінюється, служить інформацією для формування управлінських рішень стосовно проведення фактичного стану функціонування системи (з відхиленнями) до заданого. Інформацію, що отримують у процесі контролю, використовують як коригуючу.

В кожній фірмі контроль (суб’єкти!) ставить за мету аналіз результатів та з’ясування причин, які зумовили такі результати. А так як результати завжди отримуються внаслідок впливу сукупності способів та умов здійснення операцій, то

детальний контроль полягає в з'ясуванні розміру впливу кожного із способів та умов здійснення². На сучасній мові це регулярна діяльність менеджерів з оцінки виконаної роботи і зіставленні її з наміченими в планах завданнями, що включає облік і контроль всіх без виключення ресурсів, задіяних в процесі досягнення передбачуваної мети і пошук найбільш раціональних шляхів їх витрачання.

Контроль є складовою частиною кожної організованої діяльності. Його сутністю є невпинне переконання, чи відповідає реальний результат намірам та чи всі використані в діяльності дії і засоби були потрібні для досягнення запланованого стану. Ці прості тези ускладнюються, якщо врахувати, що сфери зацікавленості контролю чітко спеціалізуються (функціональний контроль) і в кожній галузі мають свої особливості. Цього не враховують теперішні дослідники. Існує й інший фактор, який впливає на роль та функції контролю, особливо внутрішнього, що постійно змінюються під впливом зовнішнього середовища.

Функція контролю в класичному менеджменті пов'язана з видом управлінської діяльності, в завдання якої входить утримувати фірму на обраному шляху, звіряючи показники її діяльності зі встановленими стандартами (планами). А без ефективного контролю цього здійснити неможливо.

Звідси під *контролем* на сучасному рівні господарювання, виходячи з цивілізаційного підходу, слід розуміти систему, свідому, цілеспрямовану дію на процес суспільної праці або іншої будь-якої діяльності, направлену на досягнення поставленої фірмою мети шляхом найбільш ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, здійснення профілактики відхилень та порушень, соціального захисту працюючих і запобігання втратам майна власника.

Але в теорії і практиці часто допускають змішування різних за змістом понять контролю. Про це 80 років тому писав Б.А. Борьян (4, с. 34). Всі системи контролю базуються на принципі зворотного зв'язку, зіставленні реальних досягнень з прогнозними даними. При встановленні відхилень від заданих параметрів слідує реакція, що спонукає виконавців усувати негативні впливи або діяти активніше, якщо результати позитивні.

Кожна фірма у своїй поточній діяльності повинна мати механізм контролю передбачуваних та здійснюваних виробничих і фінансових, технологічних і соціальних ФГЖ, наявності та реального стану використання майна, уникнення його втрат, одержання максимального прибутку. Перелік об'єктів контролю визначається власником та іншими органами управління фірмою. Разом з плануванням і організацією, функція контролю виступає як основне завдання для керівництва фірми, що дає можливість виявляти відхилення від запланованих результатів поточної діяльності, аналізувати причини цих відхилень і рекомендувати відповідні заходи, що сприяють їх профілактиці, тобто недопущення в майбутньому та усунення.

Практично всі системи контролю мають багаторівневі стадії, в яких можна виділити вищий, середній і нижчий рівні. Модель рівневого здійснення контролю ФГЖ проілюстровано на рис. 2.

² Попов А. Контроль, его назначение и способы выполнения / А. Попов // Счетоводство. – 1895 г. – №15-16, С. 210-216, с. 210

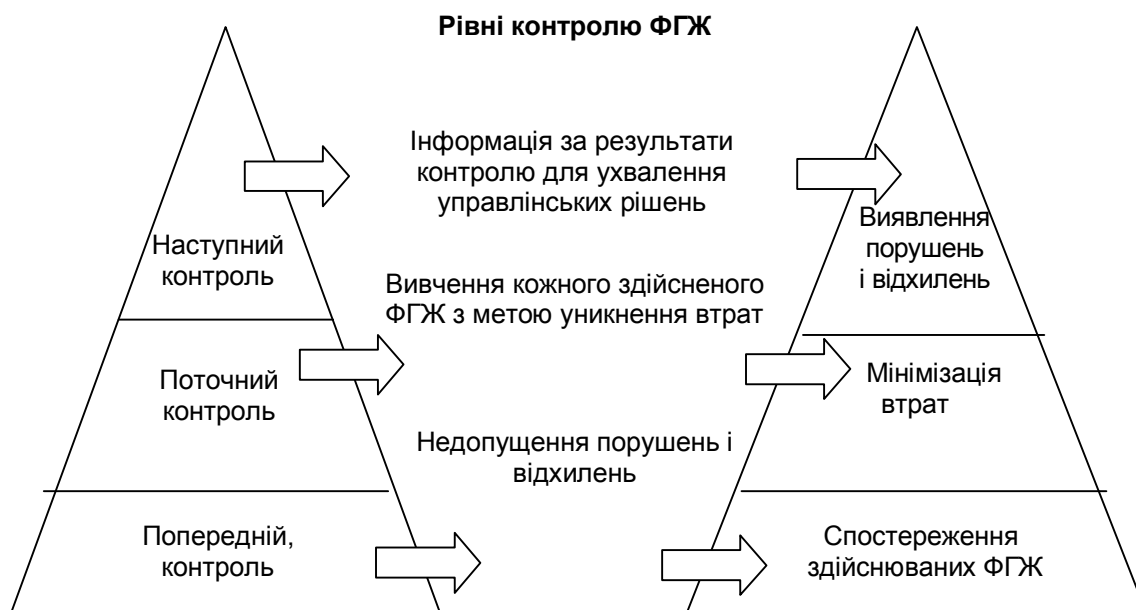

Рис. 2. Модель етапів внутрішнього контролю ФГЖ

Наголосимо на необхідності виокремлення трьох етапів здійснення контролю в кожній фірмі: попередній, поточний і наступний. Можна, ще виділити четвертий – підсумково-діагностичний, тобто етап на якому відбувається усунення виявлених порушень та відхилень. Кожен рівень (суб'єкти!) має свої тактичні та стратегічні цілі, на кожному етапі постійно уточнюється робоче завдання, багато людей постійно працюють з великим динамічним інформаційно-документальним потоком, використовуються різноманітні комп'ютерно-технічні засоби. Але сформульований у процесі контролю ФГЖ висновок повинен стати основою для подальшої розробки прогнозу функціонування фірми в цілому та її інформаційно-документаційних потоків як невід'ємного компонента управлінської діяльності зокрема, а також пов'язаних із ними корекційних заходів та розроблення рекомендацій щодо зниження втрат та одержання максимального прибутку.

Термін “контроль” використовується в рамках нашого дослідження для позначення перевірки всіх операцій з виробничо-фінансової діяльності, пов'язаної з вивченням стану дотримання кожним працівником своїх функціональних обов'язків.

Що ж насправді являє собою контроль? Із-за відсутності відповіді на це питання практично не ведуться справжні дослідження в даному напрямі, страждає практична сторона.

У сфері забезпечення контрольної діяльності фірм все ще відчувається недолік глобальних принципів розробок теорії та методики. У працях дослідників з контролю, присвячених критиці радянських концепцій, залишаються описовість, поверхове зображення реального стану речей. В них компетентний і оперативний аналіз конкретної ситуації, аргументовані узагальнення і висновки часто замінюються загальними фразами: поліпшити, реформувати, покращувати, усунути і т.д.

Не дивлячись на однакове і, в основному правильне розуміння змістовної сутності видів, форм і методів контролю, класифікуються вони в економічній літературі по-різному. Кожен автор пропонує свою класифікацію і тим самим досить важлива в науковому плані проблема залишається невирішеною.

Разом з цим, в незалежній Україні не поповнився арсенал категорій контролю як науки, не обговорюються шляхи створення системи його принципів. Проблематика законів функціонування і розвитку контролю не доповнюється розробкою механізму дії категорій та принципів контролю, порядком їх застосування. Серйозну турботу викликають суб'єктивні підходи окремих авторів до визначення завдань функцій і принципів контролю. Не приділяється належна увага дослідженню методів та способів контролю, мотивів і цілей його здійснення, соціального завдання та цінностей в господарському житті.

Останнє століття показало, що найбільше проблем спричиняє сфера господарської діяльності, а це, головним чином відбувається внаслідок складності процесів, що відбуваються, так і в результаті посилення тенденцій до глобалізації, яка все сильніше проявляється у світі. На ці факти слабо реагує контроль.

Сучасний етап формування ринкових відносин характеризується різноманіттям форм власності, диверсифікацією багатьох галузей економіки, високою невизначеністю і всезростаючою динамікою постійних змін у зовнішньому середовищі суб'єктів господарювання. Сьогодні а) створено: грошовий ринок; території вільної торгівлі; світову інфраструктуру; світову торгівлю; світове господарство; б) набули широкого застосування: трансфертні ціни; державне регулювання економіки; інвестиції; інтернаціоналізація господарського життя; конвертування валют; міжнародна економічна інтеграція; прогнозування; в) удосконалюються: податкова система; національна економіка; процеси соціального захисту населення та соціальної справедливості.

Для розвинених країн найважливішою проблемою вже є не боротьба за встановлення господарського контролю, а вимоги власників за його збереження, під якими розуміють реальне освоєння і застосування методів контролю процесів господарювання, які, будучи фундаментом його здійснення, визначають майбутнє системи, захищають інтереси організаторів – власників капіталу. Призначення контролю полягає в упорядкуванні способів і умов здійснення ФГЖ за впливом їх на кінцеві результати.

В нашій літературі є різні думки щодо виникнення контролю як такого. Науковці називають самих різних авторів і самі різні дати, коли досліджувались проблеми контролю. Нам вдалося уточнити, що першим автором був Л. Гомбер (1897 р.), який глобально поставив проблеми контролю. У своїй статті “Значення контролю” він вперше висловив наступну думку: “Контроль підприємства, з причин, які його зумовлюють, буває двох видів: а) *контроль добровільний*, який зумовлений бажанням самого підприємця або облікового органу підприємства впевнитися в правильності книговедення, - знайти докази правильності функціонування рахівництва і правильності дій всіх працюючих. Такий контроль ми називаємо внутрішнім та б) *контроль недобровільний*, коли особи, які мають на це право та керуються деякими підозрами здійснюють перевірку дій самого підприємця, піддаючи його рахівництво контролю, або сам підприємець, підозрюючи дії працюючих та облікового апарату підприємства (особливо іногородні відділення та агентства) встановлюється особливий контроль. Такий контроль ми називаємо зовнішнім” [8, с. 219].

Але ми не можемо погодитись з думкою Л. Гомберга, що “внутрішній контроль складає неодмінну належність самого рахівника та входить в його функції. Рахівництво без внутрішнього контролю не може бути досконалим, останній же

досягається повним подвійним записом, який, будучи заснованим на законі рівності обох сторін, які беруть участь в кожному оціненому русі капіталу і праці, дає усі ознаки правильності функціонування і виконання облікових робіт, і відповідно, повинна самоконтролюватися” [8, с. 219]. Хоча автор писав про це більше ста років тому ми не переконані, що внутрішній контроль базується лише на організації обліку. Функціональний контроль діяв завжди, але йому не надавали значення науковці-бухгалтери тому, що не розуміли технології виробництва та її значення для здійснення контролю.

Контроль (суб'єкти!) зобов'язаний вияснити ступінь залежності господарських операцій від способів та умов їх здійснення. Зрозуміло, що ступінь цієї залежності визначається шляхом цифрових розрахунків, які базуються на відповідних даних про отримані результати. Данні повинні включати в себе результати впливу природних та інших умов виробництва по можливості в такому вигляді, щоб такі результати можна було легко вирізнити. Але так як результати завжди отримуються під впливом сукупності умов, то, дані при необхідності слід поєднувати з результатами впливу і інших умов виробництва.

Але умови та способи здійснення операцій безперервно змінюються, а тому змінюється їх сутність і сукупність. Врешті, одні і ті ж самі результати можуть бути отримані від сукупності різноманітних причин. Тому, визначення дійсних причин та розміру впливу кожної із них на конкретні результати не так просто, як може здатися на перший погляд.

Змінність умов виробництва, поряд із труднощами, приносить контролю і користь, даючи можливість визначити ступінь впливу кожної із умов виробництва зокрема. Отже, данні та інформація повинні надавати контролю важливі напрями про зміни, які відбуваються в умовах виробництва, з яких контроль міг би виводити, шляхом порівняння, результати впливу кожної умови зокрема.

Економічні умови виробництва, в свою чергу, поділяють на спеціальні категорії. Першою категорією є капітал (ресурси). Вплив капіталу на здійснення операцій, досить важливий. Надлишок або нехватка запасу ресурсів має серйозне значення для виробництва. Капітал, як засіб для обміну ресурсів, має вплив не тільки на об'єм здійснених операцій, але частково і на вибір самих способів здійснення.

Праця, в розумінні наявності робочої сили, також складає цінність і є засобом для здійснення операцій. Зрозуміло, що населення, з одного боку, або відсутність його, з іншого, має серйозний економічний вплив на результати операцій. Цей вплив відображається в розмірах цін на робочу силу та ін. Тому, праця, як цінність, має самостійний вплив не тільки на вартість роботи, але й на обсяги цих робіт. Вона також впливає на самі способи здійснення; такий вплив відчувається, наприклад, при відсутності населення, у здійсненні робіт періодами, більш або менш тривалими, в заміні праці технічними засобами і т.д.

Не розглядаючи детально закон попиту та пропозиції, відмітимо, що комерційні умови мають глибокий економічний вплив для здійснення всіх операцій взагалі. Вивченню цих умов повинно передувати здійснення самих операцій, тобто на етапі спостереження. Їх вплив відображається в цінах на робочу силу, у вартості покупних матеріалів, в продажній вартості виробів, а отже в розмірах дохідності фірми і, таким чином, за впливом на результати операцій, комерційні умови є

найбільш суттєвими. Комерційні умови, мають повну залежність від географічних, кліматичних, етнографічних та інших умов і повну необхідність вивчення їх в розумінні постійності, тобто, у визначенні можливих відхилень або різких коливань. Відсутність такої сторони вивчення спричинює пагубні результати на результати фірми, не дивлячись на технічну досконалість або інші сприятливі природні та економічні умови. Звідси, визначення ступеню впливу комерційних умов полягає у визначенні розмірів коливань на робочу силу та матеріали і результатів цього коливання у вартості виробів.

Технічні умови також мають вплив на виробництво та викликають більш або менш різкі коливання в результатах, які залежать або від ступеню досконалості або від уміння ними користуватися. Останнє міркування є основою для поділу технічних умов виробництва на дві окремі категорії: удосконалення технічних засобів і технічних знань. Обидві ці категорії мають неоднаковий вплив на результати операцій, вони відображаються в коливанні взаємного відсоткового відношення ресурсів, використаних для виробництва і отриманих знову на визначену одиницю. Технічні знання, тобто досвід керівників, можуть знизити або покращити результати діяльності за рахунок вибору способу ведення самої справи. Так як ступінь впливу визначається вартістю виходу продукції, то необхідно здійснити додаткові обчислення, які полягають у: 1) визначенні коливань в технічних результатах та 2) визначення ступеня їх впливу на кінцеві результати за відповідними бухгалтерськими даними.

Таким же чином визначається ступінь впливу економічних умов і за іншими статтями. Важливою групою умов виробництва є господарські та адміністративні витрати. Їх вплив на результати операцій має неабияке значення і полягає в розрізненні способів організації самого управління фірмою і способів здійснення операцій. При одних і тих же природних, економічних та технічних умовах операції можуть здійснюватися тими або іншими господарськими способами та за вказівками адміністрації, що базуються на тих чи інших принципах. Вплив адміністративних умов полягає в умілому розподілі обов'язків серед посадовців, а відповідно й прав. Не зайвим відмітити, що права зазвичай на практиці розподіляються всупереч волі самого працюючого. Відбувається це в результаті різних здібностей працюючих: хороші здібності покладають завжди і значні обов'язки, а права є неминучим наслідком, часто всупереч волі самого працюючого. В цьому і полягає причина поступового просування по службі деяких посадовців і навпаки, поступового пониження обов'язків та прав інших. Вплив індивідуальної людської діяльності на результати операцій має велике значення. Нездібність та недосвідченість працівників можуть погубити цілком вигідну справу за наявності природних, економічних та технічних умов і, навпаки, здібність працюючих дає часто хороші результати при навіть не сприятливих умовах виробництва.

Визначення ступеню впливу цих умов шляхом цифрових обчислень, не представляє на практиці складності в умовах комп'ютеризації. Складність полягає лише в тому, що крім результатів, які отримуються із даних обліку, даними для таких обчислень є ще зовнішня та внутрішня канцелярська переписка, і крім того, пильний нагляд за діяльністю всіх працюючих.

Визначення впливу цих умов в деталях шляхом визначення коливань в результатах за статтями витрат, мають загальне економічне значення, розміри яких залежать від того чи іншого способу здійснення робіт, або тієї чи іншої системи управління. Взагалі найголовнішими даними тут є коливання в накладних витратах здійснених операцій, а потім в загальних і навіть в прямих витратах.

Для успішного виконання всіх цих робіт, необхідно точний розподіл обов'язків серед посадовців, а отже і прав кожного з них, та умілий досвідчений підбір працівників. Все це входить до функцій контролю, але не розглядається в працях науковців.

При здійсненні контролю, а особливо при виробленні за його результатами планів розвитку, слід брати до уваги той факт, що гонитва за миттєвими прибутками може пошкодити формуванню майбутніх ринків і, отже, доходів. Тому фірма, яка має намір продовжувати і розвивати свою діяльність невизначено довго в майбутньому, повинна пам'ятати про співвідношення поточних витрат і інвестицій капітального характеру. Підходити до вирішення всіх цих проблем слід системно.

Мета контролю (суб'єктів) – це виявлення протиріч і відхилень у процесі кругообороту капіталу з метою їх недопущення та усунення, виявлення відповідальних осіб за певні упущення, приведення в дію механізму відповідальності, що характеризує ступінь реалізації кожним працюючим установленого завдання лише в межах своїх прав і обов'язків. Під впливом зовнішніх і внутрішніх безперервно змінюваних, а іноді й агресивних факторів (посилення конкурентних відносин, стрімкий розвиток і застосування більш сучасних технологій, комп'ютерних інформаційних систем та ін.) суб'єкти господарювання перетворюються в більш складні економічні системи. Для забезпечення управління цими системами необхідні абсолютно нові підходи та інструменти, які дозволяють оперативно контролювати всі сторони господарювання, розробляючи економічну стратегію. **Це, в свою чергу, потребує кардинального перегляду й удосконалення всього механізму контролю, починаючи від обґрунтування його теорії та методології до удосконалення самої практики.**

Один із варіантів цілісного підходу до теперішнього контролю і його пізнання – цивілізаційний підхід, який описується в багатьох наших працях. Контроль можна і слід розглядати як цивілізацію. Звідси з'являється можливість комплексного вивчення предмету контролю як в просторі (проте якісно багатому), так і в часі (теж якісно іншому). Усім цим і пояснюється велика кількість нестандартних постановок і рішень проблем у виконаних нами дослідженнях.

Хто сьогодні орієнтує контроль на збереження майна власника, профілактику та усунення втрат? А це досить широкий спектр діяльності як науковців, так і практиків. Більшість авторів не враховують практику організації здійснення контролю на фірмах. Вітчизняні науковці звикли через стару систему колишнього радянського контролю будувати новий, на їх думку, контроль, але стара система побудована лише на знаннях бухгалтерського обліку і його контролю. Це було чітко закріплено в законодавчих актах та інструкціях з колишньої ревізії. Сьогодні інший час, інші вимоги, інші завдання контролю, а тому й інші вимоги до науковців.

Це досить обширна, цікава і сучасна проблематика. Вузьке тлумачення поняття “контролю” може призвести до масових перевірок на численних фірмах. Контроль – це економічний інструмент впливу на процес господарювання:

збереження майна власника, виявлення небажаних відхилень в бізнесовій діяльності, одержання максимально можливого прибутку та об'єктивного його розподілу. Контроль – це конкретний вид діяльності, який здійснюється спеціальними прийомами і способами, це організована праця багатьох відповідальних працівників на загальний результат фірми.

В умовах, що склалися тепер, існує першочергова необхідність у розробці науково обґрунтованої, адекватної сучасним вимогам, які безперервно змінюються, системи контролю, а на її базі – сучасних рекомендацій для ухвалення не лише оперативних, а й перспективних управлінських рішень з метою розвитку суб'єктів господарювання, покращання їх економічного стану та соціальний захист працюючих.

Кожна епоха, цивілізація має свої проблеми, навколо яких об'єднуються її основні роздуми, вирішення яких, як в теоретичному, так і практичному розумінні, стає необхідністю, але це не завжди розуміють теперішні науковці. Без сумніву, сучасне і надто популярне застосування контролю характеризуються численними протиріччями, що, власне, визначає актуальність дослідження даної проблематики. Необхідність наукового обґрунтування передумов сучасного розвитку господарського контролю в світовому економічному просторі і в економіці України виникла внаслідок:

– отриманих в спадковість від XIX-XX ст. у вигляді контролю різних його видів, форм і методів; для більшості країн світу контроль сьогодні, створений людиною, перестав бути ідеєю, за яку колись боролися, тому що він є незаперечним фактом; вільний ринок – це не лише підтвердження здійснення мрії про справжній контроль, це також і триумф цієї ідеї;

– розвитку інтеграційних процесів в сучасному бізнесі, обумовлених постійно зростаючою концентрацією капіталу, високим рівнем зовнішньої і внутрішньої конкуренції, непередбачуваністю інфляційних змін навіть в країнах із стабільними грошовими системами, значним зростанням виробничих витрат і частки доданої вартості в собівартості продукції, які впливають на зміну інституційного середовища;

– реформування форм власності в Україні та становлення нового механізму господарювання, коли нагальною є потреба у вирішенні основних питань сучасності – збереження та примноження майна власника, соціального захисту працюючих;

– особливостей сучасного наукового знання про контроль як науку та його значення в господарському житті кожної фірми та держави в цілому;

– суттєвого поповнення арсеналу категорій і понять господарського контролю як науки (тому виникла необхідність обговорення шляхів створення категорій контролю як системи) тісно пов'язаних з його розвитком та необхідністю практичного застосування в нових умовах господарювання;

– відсутності єдиної класифікації функцій контролю за чітко визначеними ознаками, поділ єдиного процесу контролю на відносно відособлені, але в той же час нерозривно пов'язані функції, необхідні при описі системи контролю як інтегрованого процесу, направлено на досягнення чітко поставленої мети;

– класифікації контролю, пов'язаної із його певними рисами, які вирізняють контроль з точки зору суб'єкта, місця і сфери проведення досліджень;

– неусталеної термінології в даній області, відсутності загальноновизнаної дефініції контролю в державних нормативних документах та в нормативних актах, що стосуються діяльності фірм;

– вибірковості контролю, який концентрує увагу на стратегічних сферах, і для якого характерним є відхід від суцільного дослідження ФГЖ з метою виявлення основних проблем, які свідчать про ефективність і перспективи розвитку фірми;

– структурних змін в компаніях, які призводять до появи фінансово-промислових груп, холдингів і ТНК, що мають розглядатися як важливі умови розвитку теорії ГК, у світовій цивілізації, а тому важливо дослідити вплив структури компанії або групи компаній на визначення цілей і завдань господарського контролю в інтернаціоналізованій економіці;

– створення мультигалузевих монополій, що призводить до відокремлення власності від території, а власника від процесу управління нею, що, в свою чергу, докорінно змінює характер корпоративних стосунків, а звідси, і систему контролю;

– недосконалого і непостійного законодавства, високого податкового тиску на бізнес, кризових явищ в економіці, дорогих паливно-енергетичних ресурсів і нестабільності цін на них та ін.

Реалізація новітніх досліджень, застосування технологій і техніки в контролі, становлять основу створення його нових систем, надають широку можливість управлінцям великих фірм якісно покращити результати їх діяльності за рахунок впровадження ефективних методів контролю ФГЖ.

Висновки та пропозиції щодо подальших досліджень. Реалізацією ідей сучасних моделей контролю в теперішній умовах розвитку економіки, може бути проектування та створення нових систем ВК як складової системи управління фірмою, оскільки цивілізаційний розвиток економіки вимагає нових підходів, систематизації та аналізу, продуктів обліково-контрольних систем створених відповідною інституцією чи її співробітниками.

Фундаментальною частиною ГК у такому розумінні може бути пізнання законів контролю, як науки, а прикладною – розроблення методики здійснення спостереження за всім процесом виробництва з метою збереження майна власника, уникнення його втрат, соціального захисту працюючих. Нова концепція контролю направлена на підвищення ефективності виробництва, досягнення максимальної продуктивності, підвищення добробуту працюючих.

Пропонуючи власну концепцію соціальної направленості контролю наголошуємо, що вона виникла у ході дослідження розвитку соціальних проблем бізнесу, комп'ютеризації обліку, а надалі – й формальний контроль, як своєрідна протипага впровадження тенденції аспектів зарубіжного аудиту.

Новим вектором розвитку світових систем контролю є справжня наукова діяльність професіоналів, що має сьогодні відкритий доступ до багатьох джерел інформації різних країн світу.

Біобібліометричний аналіз діяльності вчених надає можливість для оцінки їх діяльності, наукової продуктивності, розсіювання публікацій, цитованості, різнобічності інтересів, різноманітних видів соціального й інтелектуального впливу вченого на розвиток теорії та практики здійснення контролю. Такий аналіз повинен охоплювати: перелік усіх біографічних даних вченого у хронологічному порядку; повну бібліографію його публікацій; повну бібліографію матеріалів про його життя і

діяльність; повний перелік матеріалів, цитованих або використаних ученим у його працях; повний перелік посилань на його роботи, приведені іншими авторами. Тільки на підставі цього можна судити про ступінь науковості вченого як фахівця з нашого профілю.

Сьогодні можна констатувати, що потенціал бібліометричного аналізу, застосування його результатів використовується не сповна не лише у вітчизняних дослідженнях, а й в інформаційно-аналітичній діяльності науковців, спрямованій на пошук та розробки проблем контролю, що особливо важливо у сучасних умовах, за існуючих фінансових та матеріально-технічних обмежень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Анисимов А.А.* Финансовый контроль в капиталистических странах / А.А. Анисимов. – М.: “Финансы”, 1996.
2. *Батеньков М.Я.* Контроль и ревизия / М.Я. Батеньков // Счетоводство, 1893. – № 23.
3. *Белов М.Г.* Контроль и ревизия в сельскохозяйственных предприятиях: [учебник] / М.Г. Белов. – М.: “Статистика”, 1976. – 360 с.
4. *Борян Б.А.* Государственный контроль в Союзе ССР и Западной Европе. – М.: Изд-во Наркомторга, 1928.
5. *Бутинец Ф.Ф.* Предмет и объекты контроля в сельскохозяйственных предприятиях / Ф.Ф. Бутинец. – К.: 1976. – 108 с.
6. *Вейцман Н.Р.* Советский хозяйственный контроль, его содержание и формы осуществления. В сб.: Научные записки. – М.: Внешторгиздат, 1954. – 290 с.
7. *Гомберг Л.И.* Значение контроля / Л.И. Гомберг // Счетоводство, 1897. – № 21-22. – С. 219
8. *Гомберг Л.* Значение контроля / Л. Гомберг // Счетоводство. – 1897 г. – № 19-20, С. 219-222
9. *Дипиаза С.* Будущее корпоративной отчетности. Как вернуть доверие общества / С. Дипиаза, Р. Єкклз – М.: Альпина Паблишер, 2003. – 212 с.
10. *Попов А.З.* Контроль, его назначение и способы выполнения / А.З. Попов // Счетоводство. – 1895. – № 15-16. – С. 210